

УДК: 930.2

Мурзакметов А., т.и.к. ОшМУнун доценти, Кыргызстан

Мурзакметов А., к.и.н., доцент ОшГУ, Кыргызстан

Кыргыздардын жана африкалыктардын маданиятындагы аналогиялар

Аналогии в культуре кыргызов и африканцев Analogies in the culture of kyrgyz and africans

Каждая культура уникальна по своему, однако всегда можно найти аналогии. В данной статье на основе традиций, верований и фольклорных материалов рассматриваются некоторые аспекты культурной общности кыргызов и африканцев.

Ключевые слова: *кыргызы, африканцы, культура, традиции, верования, обряды, близнецы, фольклор.*

Each culture is unique in its own way, however, it is always possible to find analogies. This article examines, on the basis of traditions, beliefs and folklore materials, some aspects of the cultural parity between Kyrgyz and Africans.

Keywords: *kyrgyz, africans, culture, traditions, beliefs, rituals, twins, folklore.*

Бул макаланын аталышы алгач окуган адамда таө калууну жаратышы мүмкүн, андан улам кыскача түшүндүрмө бере кетүү зарыл. Чынында эле, араларын эсепсиз мезгил менен эбегейсиз мейкиндик ажыратып турган кыргыздар менен африкалыктарды эмне байланыштырышы мүмкүн деген суроо туулбай койбойт. Цивилизациянын бешиги болгон Африка – адамзат коому жана маданияты пайда болгон алгачкы континент. Чен-өлчөмү боюнча экинчи орунда турган бул континенттин аянты 29,2 млн. квадрат километр, ал эми коөшү аралдарды, ичинен ээ ириси болгон Мадагаскарды кошкондо 30,3 млн. квадрат километрди түзөт [13, 440]. Бул зор аймакта 54 мамлекет жайгашып, анда 2000 ден ашуун тилде сүйлөшкөн 3000 ге жакын элдер жашайт. Биз аларды жалпылаштырып, африкалыктар деп атамакчыбыз. XX кылымдын башында Эфиопия, Египет, ТАР (Түштүк Африка Республикасы) жана Либерияны эсепке албаганда, Африканын дээрлик бардык аймагы Франция, Германия, Англия, Испания, Португалия жана Бельгия тарабынан колониялаштырылган эле. Дал ошол учурда мындай тагдырды кыргыз эли да башынан кечирген. Африкалыктардын байыркы мезгилдерден берки жашоосу мифтерде, жомоктордо камтылып, тарыхы оторлоштурулгандан кийин гана жазылса, Борбордук Азиянын байыркы калкы болгон көчмөн кыргыздар да XX кылымда гана отурукташып, сабаттуулукка, илим-билимге ээ болду. Ага чейинки турмуштук тажрыйбасын кыргыздар да элдик оозеки чыгармаларында сактап келген. Тарыхый өнүгүүнүн ушундай окшош шарттары аталган элдердин маданиятындагы айрым

катмарлардын жоголбой сакталып, консервацияланып калышына түрткү болгон. Өзүбүздүн чакан макалабызда биз алардын айрымдарына токтоло кетмекчибиз.

Үйлөнүү үлпөтү адам баласынын турмушундагы ээ маанилүү, орчундуу окуя экендиги белгилүү. Дээрлик бардык элдерде үйлөнүү үлпөтү кудалашуудан башталат. Кудалашуунун бел куда, бешик куда сыяктуу формалары Орто Азия элдерине кеңири тараган. Ошондой эле алтай, казак, башкыр, кыргыздарда орун алып, ал оозеки чыгармачылыкта да камтылган. Белгилүү этнограф С. М. Абрамзон бел куда, бешик куданы үй-бүлө куруунун байыркы формасы катарында караган [1, 156-157]. Адатта мындай кудалашууга ээ жакын достор, туугандык байланышы бар адамдар барып, өздөрүнүн ушул чечими аркылуу ортолорундагы мамилени чыңдап, байланышын күчөтүү максатын көздөшкөн. Түштүк Африкадагы Зимбабве мамлекетинин негизги калкы болгон шона элинде да бешик куда салты жашаган. Ал үчүн «колуктунун» үйүнө кургак жоон устунду алып келип, аны кыздын энесине тартуулоо керек болгон. Эгерде ал белекти кабыл алса, келишим бүттү деп саналган. Адатта мындай шартка балдарын багуудан кыйналган көп балалуу кедей үй-бүлөлөр макул болушкан. Шона тилинде буга тиешелүү *кузварирва* деген сөз болуп, ал «кимдир бирөө үчүн туулуу» дегенди билдирген. Мезгилдин өтүшү менен калыө үчүн дыйканчылыктан же мал багуудан алынган азыктар бериле баштаган. Калыөдүн өлчөмү ар түрдүү элдерде ар башкача экендигине карабастан, дээрлик бардык жерде күйөө бала уй же бука жетелеп, бир кап ун же буудай алып келген. Колунда жок болсо, кур дегенде бир нече эчки таап, калыөдүн калган баасын болочок кайнатасынын жеринде иштеп берип төлөгөн [3, 147]. Кыргыздар үчүн намыстуу саналган күч күйөөлүк Африканын батышы менен чыгышында эчактан бери жашап келген салттардан. Азырга чейин айылдардан кайната, кайнененин, кээде ал түгүл алардын туугандарынын жеринде иштеп жаткан кыздын жигитин же күйөөсүн жолуктурууга мүмкүн. Жигит менен кошо анын туугандары да кудаларынын жеринде бел оорутуп иштеген учурлар болот. Конголук луба элинде кечээ жакынга чейин эле күйөө бала тун баласы төрөлгөнгө чейин кайнатасына иштеп берген [7, 83]. Башка элдерде болсо иштеп берүү нике кыйылганга чейин созулган. Кээде үй-бүлөлөр калыө төлөбөй туруп, кыздарын эле алмашып алган учурлар да болгон. Мындай «экономика» шона элинде *матенганагудо* деп аталган [3, 147]. Анын кыргыздарда *кайчы куда* деп аталары белгилүү. Мындай учурларда же үй-бүлөлөр экинчи тараптын уулдарына кыздарын күйөөгө беришкен же башка комбинациялары да мүмкүн болгон, маселен, бир адам өзүнүн кызын экинчи бир адамдын уулуна берген, ал эми экинчиси өзүнүн карындашын биринчисинин инисине турмушка берген. Эже-сиөдилер менен да так эле ушундай алмашышкан [2, 160]. Кээде өздөрүнүн гана эмес, туугандарынын кыздары менен да алмашкан учурлар болгон.

Кыргыздардын калыөы негизинен малдан турган. Бай мал ээлеринде ал көп учурларда *тогуздап* эсептелген [2, 154]. Кыргыз тарыхчылары, этнограф окумуштуулары төө баштаган тогуз мал, кээде төрт тогуз түлүк тууралуу сөз кылып жүрүшкөнү менен, эмне себептен тогуз саны менен өлчөнүп калганы жөнүндө так түшүндүрмө беришкен эмес. Чыгыш Африканын ээ белгилүү урууларынын бири болгон масайлардын өз уруулашын өлтүргөндүгү үчүн (чоочундарды өлтүргөндүгү үчүн мурун жумшак мамиле кылышкан) төлөй турган куну сөз болгон маселени ачыктай алмакчы. Адатта аксакалдар кун үчүн 49 баш мал жаза төлөөнү милдеттендиришкен. Ырас, бул сан өзгөрүлүп да кеткен, бирок аягы адамдын

денесиндеги тешиктердин санына жараша сөзсүз тогуз менен аяктоого тийиш болгон. Айрым учурларда кундун өлчөмү 249 уйга чейин жеткен [3, 111]. Мындан улам африкалык элдердин ичинен көп калыө төлөгөн джиелердин 50 баш уй жана 129 кой-эчки беришинин [3, 146] себеби айкын боло түшөт.

Африкалык белгилүү окумуштуу Джон Мбити калыө берүү каадасы тууралуу: «Бул колуктунун үй-бүлөсүнө ушундай кызды өстүрүп, аны өздөрүнүн баласына аялдыкка берүүгө макулдугун бергени үчүн жигиттин үй-бүлөсү тарабынан билдирилген ыраазылык болот. Калыө кыздын үйүндөгү ордун жоктотпой, анын үйдөн кетерин же кеткендигин, бирок тирүү экендигин эске салып турат. Бул салтты эч качан наадандар такай айтып жүрүшкөндөй, «төлөмдүн» формасы катары карабоо керек. Үйлөнүү тоюнун белегин билдирген африкалык сөздөрдүн эквиваленти сатып-алуудагы сөздөрдөн көбүнчө айырмаланып турушат...» [3, 147-148] деп мүнөздөйт. Бул көз караш менен мурун таанышпасак да, биздин: «Совет доорунда миөдеген жылдардын ичинде калыптанып, элибиздин жашоо-тиричилигин жөнгө салып келген салттарыбыздын ичинен жалпы элибизге жат көрүнүш катары көрсөтүлүп, тыюу салынып келгендеринин бири – калыө берүү. Ага адамды мал, буюм катары сатып алуучу жорук катары баа берилип келди. Анткен менен бала багып, тарбиялап өстүрүүнүн түйшүгүн (чыгымын деле айтканга эмне үчүн болбосун?..) ар бир ата-эне жакшы билет. Демек, калыөды ошол түйшүктү, чыгымды тарткан тарапка ыраазылык катары (бүгүнкү тил менен айтсак компенсация деп) берүү, кайтаруу катары карасак болот. Калыө берилген кызды сатылган буюм катары караган идеология калыөсыз кеткендерди арзан, бекер буюм катары караган эмес» [10, 11] деген оюбуз жогоруда белгиленген пикирди кайталап тургансыйт.

Саны жагынан Уганда мамлекетинин экинчи орунда турган калкы болгон баньянколе (нколе же анколе, көптүк түрдө муньянколе) элинде кыз күйөөгө кетерге бир жума калганда салт талап кылган ыйын баштайт. Анын туугандары да коштошуу ырын ырдап, бугун толук чыгарып алсын үчүн маал-маал кошулуп ыйлашат. Бул процесс кыргыздардагы кыз узаткандагы кошокту эске салат. Колукту канчалык муөканып ыйлап, арманын канчалык ойго саларлык кошсо, келечеги ошончолук жарыктай сезилген [3, 139-140]. Мындай түшүнүк элибиздин: «Кыз жыргаар жерине ыйлап барат» деген макалы менен үндөшүп тургансыйт. Бирок, бул айтылгандар африкалык аялдардын укуксуздугун, эзилгендигин билдирет деп айтуудан алыспыз. Айрым элдеринде, алсак, Сахаранын жашоочулары болгон туарегдерде аялдар сыйлуу абалды ээлешет. Мурун алар ал түгүл уруу башчы болуп да шайланышкан. Азырга чейин уруу башчысынын энеси жамааттын бардык маанилүү иштерине катышат. Эгерде ал тигил же бул чечимге макулдугун бербесе, анын тыюусун (вето) өзгөртүүгө эч кимдин акысы жок [3, 153]. Африка көчмөндөрүнүн коомундагы мындай жогорку макамды Англиянын королевасынын абалы менен гана салыштырууга мүмкүн болсо керек.

Кыргыздар менен африкалыктардын баланын, айрыкча эгиздердин төрөлүшүнө байланышкан ишенимдеринде да жалпылыктар арбын. Эгиздер сейрек төрөлгөндүктөн, ары түшүнүксүз, ары сырдуу бул окуяга карата дүйнөдө жашаган түрдүү элдердин мамилеси да ар башкача болгон. Аларга кайрылбай туруп кыргыздардын эгиздерге карата болгон көз караштарын, ишенимдерин так аныктоого мүмкүн эмес. Андыктан, атайын экскурс жасоого туура келет.

Баарынан да Африка континентиндеги элдердин, уруулардын эгиздердин төрөлүшүнө болгон мамилеси кызыгууну туудурат. Сенегалдагы басари эли эгиздердин бирин тирүү калтырып, экинчисин чоё карапага салып тирүүлөй көмгөн: мындай тагдыр алсызыраак төрөлгөнүнүн, ал эми эки жыныстагылар төрөлсө, кыздын энчисине туура келген. Батанга эли эгиздердин экөөн теө өлтүрүп салган. Заирде жашаган баконголордо эгиздерди эле эмес, алардын апасын да өлүмгө буюрушкан, ырас, күйөөсүнүн өз аялын сатып алууга же аны күө аял менен алмаштырууга акысы болгон. Ал эми апоно элинде эгиздерди өлтүрүшкөн эмес, бирок аларды апасы менен үйдөн кууп жиберешкен, аялга жаөы үй курууга туура келген. Ага тууган-уругу менен катташууга, балдарга теөтуштары менен ойноого тыюу салынган. Ал тургай бул үй-бүлөгө тиешелүү болгон идиш-аяк, буюмдарды пайдаланууга да уруксат берилбеген. Мындай абал алты жылга созулган. Ушул убакыт өткөндөн кийин каргашалуу балакеттер кетти деп, чоө майрам өткөрүлгөн. Түштүк африкалык гереро уруусунда эгиздер төрөлөр замат чоочундар айылдан чыгып, ал эми чет жактарда жүргөн айылдаштар кайтып келүүгө милдеттүү болушкан. Эгиздердин ата-энесин дароо ыйык адамдар катары урматтай башташкан. Алардын үй-бүлөсүн бүт айыл баккан. Атасы айылдагы каалаган малды союп алса да эч ким каяша айта албаган. Ага ал тургай жыл бою коөшу кыштактагылар да белек-бечкек тартуулашкан. Эгиздер эле эмес, алардын бир туугандары да коөшуларыныкынан жактырган буюмун алып кете берген. Ошондуктан гереро элинде «Эгиздерге кошуна болгондон өткөн кырсык жок» деген макал бар [6, 26-28]. Ушундай түрдүү көз караштардан улам эгиздердин төрөлүшүнө карата болгон мамиленин африкалык фольклордон орун алышы таө калыштуу эмес. Төмөндө ага кайрыла кетмекчибиз.

Батыш Африкадагы көп сандуу элдердин бири болгон йорубалардын «Ниаме кудай жана анын төрт аялы жөнүндө» аттуу жомогунда Ниаме кудайдын төртүнчү аялы бири күмүш, бири алтын эгиздерди төрөйт. Ниаменин улуу аялы Аकोко тоок балдарды токойго таштап, алардын ордуна эки баканы салып коет. Эгиздерди мергенчи таап алып, багып өстүрөт. Балдар чоөойгондо ата-энесин таап, асманда жашап калышат. Ал эми кудайдын каарына калган тоок суу ичкенде асманды карап, ырайым күтүп калат [11, 92-94]. «Эмне үчүн эгиздердин төрөлүшү Серкиде бактылуу жышаан эсептелет» деген дагы бир жомокто Серки деген айылда жашаган урууда эгиздердин төрөлүшү жамандык алып келет деп эсептелгендиктен, аларды дароо өлтүрүп же токойго алпарып ташташкандыгы айтылат. Бир үй-бүлөдө эгиз уулдар төрөлүп, экөө теө чымыр, сулуу болушкандыктан, ата-энеси аларды сактап калууну чечишет. Уруу башчысы салтбузарларды токойго кууп жиберет. Эгиздер Айба менен Сайба күчтүү, шамдагай болуп чоөоюшат да, кийин Серкиге башка уруу кол салганда жардамга келишет. Өзгөчө эрдик көрсөткөн эгиздерди ата-энеси менен айылга алып келишип, сый-урмат көрсөтүшөт [11, 216-218]. Африканын фольклорунда эки эле эмес, үч эм эгиздер жөнүндө да жомок бар. «Фара жана анын балдары» деген жомокто Андриамбахуакиге турмушка чыккан үч эже-сиөдинин кичүүсү күйөөсү сапарга кеткенде үч эгиз төрөсө, ичтери тарыган эжелери балдарды сандыкка салып, сууга агызып жиберешет. Ал эми алардын ордуна өгүздүн жаагын, шыпыргынын сабын, балканы салып коюшат. Балдардын энеси Фараны кууп жиберешет, ал кыштактын четинде жер төлөдө жашайт. Эгиздерди сыйкырчы Ранакумбе таап, багып алат. Сапардан кайткан атасы балдарын жана алардын энесин үйүнө алып келип, ал

эми кара мүртөз аялдарын өлүм жазасына тартат [4, 249-251]. Африкалык фольклордон алынган бул мисалдардан эгиздердин төрөлүшүнө байланышкан өтө байыркы жана бир кыйла кийинки мезгилдердеги элдик ишенимдерди, түшүнүктөрдү байкоого мүмкүн.

Азыр эгиздердин төрөлүшү чоё кубаныч болгон менен байыркы убактарда кыргыздардын эгиздердин төрөлүшүн кандайча кабыл алгандыгы жөнүндө дээрлик эч кандай маалымат жок. Ошол себептүү фольклордун жардамына, тагыраак айтканда элдик жомоктор менен ырым-жырымдарга кайрылууга туура келет. Алсак, кыргыз эл жомокторунун ичиндеги «Мадылген сулуу», «Кандын баласы», «Муөдук менен Зарлык» деген жомоктордогу эгиздер тууралуу сюжеттер бири бирине окшоштугу, кайталанып турушу менен көөүлдү бурбай койбойт [5, 277-297]. Аталган үч жомокто теө эгиздердин аталары хан болуп, алар карыганча бала көрүшпөйт. Алардын эө кичүү аялдары үч жомокто теө эгиз – уул менен кыз төрөшөт да, мастан кемпирлер балдардын ордуна күчүктөрдү салып коюшуп, талаага айдалып кетишет. Аталган жомоктордун баарында теө акырында хан аялы менен балдарын таап, кыянаттык кылгандар жазаларын алышат. Сөз болгон жомоктор бир кездерде кыргыздарда эгиз төрөгөн аялды элден бөлүп, жалгыз таштоо салты болгондугунан кабар берип тургансыйт. Мындай салт эгиздердин төрөлүшү адаттагыдан башкача көрүнүш болгондуктан элге кырсык алып келет деген коркунучтан улам пайда болгону шексиз. Белгилүү мезгил өтүп (африкалык апоно элиндегидей), зыян келтирчү күчтөр кетти, аял (эгиз балдар да) тазаланып бүтү делгенден кийин гана аларга кайтып келип, эл менен аралашып жашоого уруксат берилгендей. Коомдун өнүгүшү, адамдардын аё-сезиминин өсүшү менен эски түшүнүктөр унутулуп, эгиздердин төрөлүшү Кудайдан белеги катары каралып калган. «Теөирим эгиз берет, телегейин тегиз берет» деген макал ошондон келип чыккан.

Фольклордогу мындай жалпылыктар жогорудагы мисал менен эле чектелбейт. Ар бир кыргызга бала кезден тааныш манжалар тууралуу жомок да буга далил боло алмакчы. Кыргыз эл жомогунда бул бешөөнүн бир туугандар болгондугу айтылат: «Бир күнү Бармак: -Урулук кылалы,- деп инилерине кайрылат. Сөөмөй: - Кылса кылалы – деп макул болот. Ортон: - Уятын кантебиз,- дейт. Атыжок Ортондун сөзүн угуп, эмне дээрин биле албай туруп калат. Аөгыча Чыпалак: - Сойсо соөлү, сорпосуна тоөлү,- деп жиберет. Беш бир туугандын үчөө уурдаганды колдоп, экөө ыргылжыө болуп калат да, көпчүлүк кылган тараптын демилгеси менен уурулукка барышат. Айылдагы бирөөнүн семиз коюн уурдап келишет. Түндөп союп, этин жеп, сорпосуна тоюп, терисин ташка жайып коюп уктап калышат. Коюн жоготкон киши келип, беш бир тууганды ойготуп: - Кой жоготтум, көрдүөөрбү?- дейт. Бармак менен Сөөмөй көрбөгөнүн айтышат. Ортон болсо: - Кандай кой эле?- деп сурайт. Койдун ээси коюнун өөү-түсүн, эн-тамгасын айтып бүтө жаздап калганда Чыпалак чычкаланып, бирдеке айтчудай болот. Ошондо койдун ээси: - Чып-чып Чыпалак, чычаөдаган кызталак, чыпылдабай чыныөды айт,- дейт. Анда Чыпалак: - Коюөду биз сойгонбуз, сорпосуна тойгонбуз, терисин ташка жайып койгонбуз,- деп айтып коет. – Жарайсыө, чынчыл Чыпалак,- деп койдун ээси аны мактап, берки төртөөн бирден жаакка чаап, кылмышын ашкерелеп, коюн төлөтүп алып кеткен экен» [8, 199-200].

Африка фольклорунда да бармактын башка манжалардан обочолонуп калышынын себеби түшүндүрүлөт: «Манжалар беш бир тууган экен. Бир жолу ата-энеси кайдадыр кеткенде эө кичүүсү Чыпалак карды ачканын айтат. – Чыдай тур,

апам келсе баарыбызды тойгузат,- дейт Атыжок. – Күтүп отурабызбы, коөшуларга барсак, бир нерсе табаарбыз,- деп каршы болот Ортон. – Ээси көрүп калса эмне болот?,- деп сурайт Сөөмөй. – Силер кааласаөөр баргыла, мен үйдө калам,- дейт Бармак. Ошондон тартып Чыпалак, Атыжок, Ортон, Сөөмөй дайыма чогуу болуп, ал эми Бармак алардан бөлүнүп калыптыр» [11, 218]. Өнүгүү тарыхында кыргыздардын африкалыктар менен эч качан байланышта болбогондугуна, алыс аралыкта жайгашып, ажырап турганына карабастан, элдик оозеки чыгармачылыктагы мындай параллелдер табияттын сырын ачууга, аны таанып билүүгө дүйнө элдери бирдей аракет жасап келгендигин көрсөтөт.

Кыргыздар менен африкалыктардын маданиятындагы жалпылыктар айрым жаныбарларга байланышкан ишенимдерде да сакталган. Албетте, мунун өз себеби бар. «Кара континенттин» элинин табият менен болгон байланышы үзүлбөй келе жатканын этнографтар белгилеп келишет. Африка аборигендеринин арасында азырга чейин оттун эмне экендигин билишпеген айрым уруулардын болушу көп нерсени айтып турат. Мал багып, көчмөн турмушта жашаган кыргыздардын урпактары да жаратылыш менен болгон байланышты биротоло үзө элек. Андыктан эл арасында көөнө ишенимдер дале жашап келет. Алсак, байыркы мезгилдерде адамдар короздор өзүнүн чакырыгы менен түнкү зыянкеч күчтөрдү үйдөн кубалайт деп ишенишкен. Бирок мындай ишеним славяндарга тиешелүү. Ал эми кыргыздар, тескерисинче, короздун беймаал кыйкырганын жамандыкка жоруп, анын башын жулуп ыргытышкан. Луо (Кения) жана Бенин менен Заирдин айрым элдери короздун таө атканга чейин кыйкырышын оорунун кыйкырыгы, келе жаткан күндөгү азаптар тууралуу алдын-ала кабар берүү катары түшүнүшөт. Андыктан короздун чакырыгын укканда луолор: «Бул кыйкырчаак көп нерсеге милдеттүү болуп жатат» деп нааразыланышат. Алар мезгилсиз – кечинде, же андан да жаманы, түн ортосунда кыйкырган короздун башын дароо алышат, анткени луолордун көз карашы боюнча мындай күтүүсүз кыйкырык бир гана ооруну, кошумча азап чегүүнүн жышаанын алдын ала билдирет [7, 17]. Африка фольклорунда короздун эмне себептен таө атканда кыйкырышын түшүндүргөн жомок да бар.

Орнитолог-окумуштуулар (канаттууларды жана алардын турмушун изилдеген адистер) короздун эмне үчүн түн ортосунда чакырышынын сырын таап чыгышты. Көрсө, үйдө баккан тоокторубузду түпкү мекени Инд океанында жайгашкан Малакка жарым аралы экен. Ал арал экваторго жакын жайгашкан, ал эми экватордо жылдын бардык мезгилинде күн менен түн бирдей болуп, биздегидей узарып же кыскарып кетпейт. Мына ошол аралдан бүт дүйнөгө таралган тооктордо бабаларынын эс тутуму муундан муунга өтүп келет. Ошондуктан биздин короздор өздөрүнүн жапайы бабалары таө атканда уйкусунан ойгонуп, кыйкырган маалда – Малакка убактысы боюнча таөкы алтыда бир кыйкырып алышат [9, 22]. Башкача айтсак, Малаккада таө атып келаткан учурда бизде түн ортосу болот. Бирок ошого карабай короздор көнгөн адаты боюнча бир кыйкырып алып, анан кайра бизде таө атканда «катачылыгын» оёдоп, экинчи жолу чакырышат тура. «Көнгөн адат калабы» деп кыргыздар бекер айтпайт экен.

Жогоруда белгилегендей, жаратылыштын сырларын билүүгө болгон аракет кыргыздардын да, африкалыктардын да фольклорунда маани-мазмуну бирдей чыгармалардын жаралып калышын шарттаган. Мисалга алсак, Батыш Африканын фольклорундагы «Эмнеликтен жарганат түндөсү гана учат» аттуу жомокто илгерки

мезгилдерде канаттуулар менен айбандар согушуп, кимисине кошулууну билбеген жарганат куштар жеөип баратканда канатын көрсөтүп, өзүн куш катары көрсөткөнү, бирок жырткычтар үстөмдүк кыла баштаганда тиштерин көрсөтүп, айбанаттарга кошулганы айтылат. Ошентип жатып эки тараптан теө куугунтук жеген жарганат түнкүсүн учуп калат [11, 369-370]. Жарганаттын мындай өзгөчөлүгүн кыргыздар Сулаймандын буйругу менен байланыштырышат, аны бардык жан-жаныбардын тилин билген пайгамбар катары санашкан. Уламыш боюнча Сулайман пайгамбардын бүт денесин жара басып, төшөккө жата албай калат. Ошондо ал аялынын сөзү боюнча бардык канаттууларга бир тал саөоор жүнүнөн берүүнү буюруп, алардан жасалган олпок төшөккө жатат. Жарганат болсо пайгамбарды урматтаганынан канат-куйругун калтырбай жулуп берип коюп, жылаөач калат. Сулайман айыккандан кийин ыраазылыгын билдирүү үчүн бүт куштарды чакырса, жарганаттан башкасы баары келет. Пайгамбар себебин сураштырып билгенден кийин ыраазы болуп, куштардын көбү күндүзү, түнкү куштар караөгьда жашагандыктан, жарганатты ал экөөнүн ортосунун, башкача айтканда күүгүмдүн ээси кылып коөт.

Салыштырып караганда, бул этиологиялык эки жомок бири биринен жарганаттын эмне себептен кечинде учканын түшүндүргөнү менен, себеби боюнча айырмаланып турушат. Аларга алтай жомогу ортомчулук кылганда гана баары ордуна келет: «Жарганаттын буттары неге куурап калган» аттуу жомокто [12, 66-67] анын бүркүткө алман төлөбөө үчүн тишин көрсөтүп, жырткыч болуп көрүнгөнү, бирок аюуга салык төлөөдөн качып, учуп кеткени айтылат. Коркунучтан улам буттары куурап, айбандардан баш тартып, куштарга да жолой албай, күүгүмдө гана күн кечирип калат. Биздин оюбузча, алтайлыктардын жомогунда өзгөрүлбөй сакталып калган сюжет бир мезгилдерде кыргыздарга да тиешелүү болгон, негизи, аны байыркы түрк жомогу катары кароого мүмкүн. Бирок кыргыздар исламды кабыл алгандан кийин ал жаөьдан интерпретацияланып, ал эми бул дин Түштүк Сибирге жетпегендиктен, жомок бурмаланбай сакталып калган.

Кыскача жыйынтыктасак, кыргыздар менен африкалыктардын улуттук маданиятында, фольклорунда дал келүүчүлүктөр абдан арбын. Өнүгүүнүн окшош тарыхый жолун басып өтүү, жашоонун, чарба жүргүзүүнүн окшоштугу маданий жалпылыктардын жаралышын шарттаган. Биз колубузда болгон маалыматтарга таянуу менен гана ушундай жыйынтыкка келип жатабыз. Кыргызстанда африканистиканын системдүү изилдениши болочок муундарга тереө илимий изилдөөлөрдү жасоого мүмкүнчүлүк берет деген ойдобуз.

Адабияттар:

1. Абрамзон С. М. Киргизы и их этногенетические и историко-культурные связи. Ф.: Кыргызстан, 1990.
2. Абрамзон С. М. Кыргыз жана Кыргызстан тарыхы боюнча тандалма эмгектер. – Б.: «Кыргызстан - Сорос» фонду, 1999.
3. Асоян Б. Все еүе удивительная Африка. – М.: Мысль, 1987.
4. Африка элдеринин жомоктору. – Фрунзе: Мектеп, 1982.
5. Балдар фольклору (Түзгөн Г. Орозова). – Б.: Шам, 1998. («Эл адабияты»).
6. Дридзо А. Д., Минц Л. М. Люди и обычаи. Этнографические очерки для школьников. – М.: Просвеүение, 1976.
7. Корочанцев В. А. Бой тамтамов будит мечту. – М.: Мысль, 1987.